

עבודה מסכמת – מבוא לסוציולוגיה של הרשת

בני אדם מאז ומעולם נטו להאמין ב"אמיתות" מוחלטות בהתאם לדעתם של גורמים בעלי סמכות אשר הפיצו את אותן אמיתות. ניתן לראות זאת בין היתר בחברות דתיות אשר בהן האמת הייתה הכתוב בספרי הקודש, אמונה באלילים שונים אשר מתגמלים או מענישים את החברה או תורות גזע שונות ואחרות שניסו להכתיב סדר חברתי "נכון". כך שניתן לומר שבמידה כזו או אחרת מושג ה"אמת" הייתה מושג סובייקטיבי המשתנה מתרבות לתרבות.

אולם, נראה שבעידן הקיברנטי שאנו במהלכו כעת, הולכים ומתמעטים הנושאים לגביהם קיים קונצנזוס רחב – לדוגמא, על אף התקדמות המדע והידע האנושי עדיין קיימים אנשים המאמינים בכל ליבם שהעולם אינו עגול או שמאחורי אסונות ופיגועים עומדים גורמים בעלי אינטרס חבוי. על כן עולה השאלה מדוע המרחב האינטרנטי אשר דרכו הונגש מידע רב בצורה שאינה מוגבלת גיאוגרפית ולכאורה אמור היה לספק תשובות לספקנים ולהוציא את האמת לאור, משמש דווקא לתוצאה הפוכה – צמיחתן של אינספור תיאוריות קונספירציה ועובדות אלטרנטיביות המייצרות בין היתר תחושות של נרדפות וקורבנות שעלולות להיות מתועלות למעשים אלימות וערעור המוסדות הדמוקרטיים כמו במקרה של הבחירות בארצות הברית ואירוע הפריצה לבית הלבן שבא בעקבותיהן – גם לאחר שבית המשפט קבע שתוצאות הבחירות אמינות, תומכי טראמפ מאמינים שהוא ניצח ושנקשר קשר נגדו כיוון שהוא מאיים על שלטון ה" deep state". ה"אמת" בעיניהם של אותם תומכים, שונה לחלוטין מהאמת בה מאמין שאר העולם. קיטוב זה שנוצר בארצות הברית הוא דוגמא מובהקת ליכולתם של סוחרי הבדותות להשתמש באינטרנט כדי להפיץ את התיאוריות שלהם. סוחרי הבדותות מתיימרים להוריד את המסכה בפני הקוראים על ידי אריזה של "הידיעה" במונחים מקצועיים ותפאורה דרמטית ואלו בטוחים שכעת כל האמת התגלתה בפניהם, כך הם שובים את קהל הקוראים ונתפשים כמושיעים מול התקשורת הממוסדת שנחשבת למשתפת פעולה עם השקר (פריסקו, 2021).

המרחב האינטרנטי מאפשר לסוחרי הבדותות להפיץ אותן בצורה יעילה יותר מבעבר בין היתר בגלל בגלל היותו "תיבת תהודה" של מידע – בגלל האופן בו בנוי האלגוריתם של מנועי החיפוש והרשתות החברתיות, המשתמש ייחשף בעיקר למידע שהוא ובעלי מאפיינים דומים לשלו רוצים לקרוא ולא דווקא את הדעה ההפוכה והשונה להם. זאת על מנת שהם ייכנסו לתוצאות ויניבו הכנסה דרך הפרסומות באתרים.

מעבר לכך, האינטרנט הופך את התקשורת בין אנשים לקלה הרבה יותר, כך גם אם מישהו נמצא בדעת מיעוט בקרב המעגל החברתי שלו, הוא יכול למצוא את מקומו במרחב האינטרנטי ולקבל חיזוק לגבי דעותיו. מאפיין זה של היחסים החברתיים בעידן הנוכחי יכול להיות חיובי עבור קבוצות ואנשים מסוימים

אשר זקוקים לתמיכה, אך בהיבט של חדשות כזב או הפצת תיאוריות שקריות וכאלו שעלולות לפגוע בחברה, הוא מהדהד אותן ומייצר תמיכה בהן.

השפעת האינטרנט על היחסים החברתיים הייתה והיא עדיין נושא רלוונטי בעבור סוציולוגים וחוקרי מדעי החברה, אולם בדיון שבין שתיים מהגישות – זו של קסטלס שעל פיה האינטרנט מביא עמו בשורה של "שחרור המוח" ומיצוי של הפוטנציאל שלו, יחד עם גלובליזציה שמאפשרת לחזק את הקשרים בין אנשים שלבסוף יכולים להביא לשינוי המבנה החברתי הקפיטליסטי, ומולה זו של באומן שדיבר על "מודרניות נזילה" בה גם המבנים שנראים לנו מובנים מאליהם הינם דינמיים ושמטנים כמו דמוקרטיה, לאומיות ועוד. נראה שהשימוש באינטרנט לטובת הפצת חדשות כזב נוטה יותר לכיוון הגישה של באומן.

ריני במאמרה (Rini, 2017) דנה גם היא באופן בו חדשות הכזב נוצרות, מתפתחות ומשכנעות על אף שלעתים אין להן אחיזה במציאות. על פי ההסבר שהיא מציעה, הסיבה שידיעות שקריות מצליחות לשכנע את המשתמשים היא הרשתות החברתיות וה"אפיסטמולוגיה הפרטיזנית" שמתבטאת בהן. כלומר, הידע העובר דרכן אינו מגוף תקשורת מוסדי אל המשתמש, אלא בצורה "פרטיזנית" ממשתמש אחד לאחר. כך אדם רואה ידיעה שחברו שיתף או הגיב אליה ברשתות החברתיות ומניח שהיא אמינה שכן אדם הקרוב אליו התייחס אליה. כך הידיעה עוברת בין משתמשים רבים וצוברת תאוצה ותהודה עד שהיא נהפכת ל"אמת" ללא קשר להיותה נכונה עובדתית או לא. עצם השיח על נושא מסוים הופך אותו לאמיתי.

ריני מוסיפה ואומרת, שבמצב אידיאלי כל אדם היה בודק את העובדות (אותן היא מכנה עדויות) לפני שהיה בוחר למה להאמין, אולם בתקופה בה כל משתמש ברשתות החברתיות מוצף מידע בכל רגע נתון קשה לסנן ולברור מה אמין ומה לא וכך אנו מניחים שמה שראינו ברשתות החברתיות הינו אמת. לתהליך זה בו ידיעה "מתגלגלת" ברשתות החברתיות מאדם לחבריו ובעקבות כך היא נחשבת לאמינה, ריני קוראת "עדות עקומה" שכן אנו נוטים להאמין לעדות כי חברינו לא ישקר או יחשוף אותנו למידע כוזב, אך בפועל גם המשתף או האדם שביצע retweet לא בדק את העובדות לפני שהפיץ אותם והידיעה, גם אם היא שקרית לחלוטין מקבלת חשיפה ותוקף. משתמשים ממשיכים לשתף אותה אם חבריהם ברשת כי היא מעניינת וכך קיימת שרשרת דרכה הידיעה הכוזבת עוברת בין קוראים רבים.